

ضرورت پژوهش با اخلاقی

در حوزه اخلاق فناوری اطلاعات

مقدمه

در حوزه فضای مجازی، اخلاق فناوری اطلاعات مبحثی جدید است، که بدون سابقه پیشین می‌باشد. برداشتن گامی به جلو از سوی محققان و شروع یک فاز جدید در این مقوله نیازمند تحقیق و پژوهش‌های گسترده است، تا از این رهگذر قوت‌ها و ضعف‌ها شناخته شوند؛ بنابراین جهان امروز به وسیله فناوری ارتباطات و فضای مجازی احاطه شده است. با نگاهی کوتاه به چند دهه گذشته به دست می‌آید که دسترسی افراد به فضای مجازی در بستر اینترنت به وسیله رایانه، تلفن همراه و وسایل هوشمند رو به افزایش می‌باشد؛ به طوری که با پیشرفت تکنولوژی در جوامع، نیاز روزافزون آن لحظه به لحظه احساس می‌شود. در بحران اخیر (کرونا) در سطح جهانی نیاز دانش‌آموزان و دانشجویان به آموزش‌های آنلاین در بستر فضای مجازی و اینترنت نشان می‌دهد، که انسان از حیوان ناطق بودن به موجودی شبکه‌مند تبدیل شده است و هویت خود را از همین شبکه‌ها اخذ می‌کند.

● کارکرد امروزی فضای مجازی

در یک تعریف سنتی فضای مجازی ابزاری برای اطلاع‌رسانی و بستری برای انتقال صوت‌ها و تصاویر است؛ ولی تعریف سنتی در جهان امروز کاربردی ندارد و باید تعریف جدیدی از آن ارائه نمود. شاید بهترین تعریف حقیقت‌ساز بودن فضای مجازی باشد، به این معنا که حقیقت در جامعه از درجه فضای مجازی بروز می‌کند؛ یعنی از فضای ارتباطی صرف خارج شده است. فضای مجازی آن‌چنان در تاروپود جوامع رسوخ کرده که به راحتی قادر است هنجارسازی کند یا حتی کلیدواژه‌های جدیدی را به وجود آورد؛ برای مثال، اخلاق فناوری اطلاعات (IT Ethics) حوزه جدیدی از اخلاق کاربردی می‌باشد، که به دلیل هنجارسازی این بستر به وجود آمده است. در جوامع واقعی یک هنجار ممکن است ردیلت اخلاقی محسوب گردد و انسان‌ها مجبور هستند به تبعیت از یک

زیست اخلاقی به اصولی پایبند باشند؛ ولی امکانات و رسوخ هرچه بیشتر فضای مجازی باعث شده که همان ردیلت تبدیل به فضیلت اخلاقی شود و زیست اخلاقی را دگرگون کند.

● عمل اخلاقی در سایه آگاهی اخلاقی

اخلاق‌مداران و پژوهشگران حوزه اخلاق در کشورهای غربی

احساس نیاز کرده و بر اساس دغدغه‌های خود سریع‌تر شروع به تعریف سازوکار زیربنایی در زمینه اخلاق فناوری اطلاعات کردند؛ البته در کشور ایران نیز فعالیت‌های قابل تقدیری صورت گرفته؛ ولی کافی نبوده و همت مضاعف پژوهشگران را در پی خواهد داشت؛ هم‌چنین اخلاق‌اندیشان بر این باورند، که همانند دنیای واقعی انسان‌ها در فضای مجازی اخلاقی عمل کنند؛ اما این پرسش مطرح می‌شود؛ چگونه؟

بر اساس یافته‌ها، آگاهی اخلاقی تنها راهکار خواهد بود. عمل اخلاقی در فضای مجازی مبتنی بر علم و آگاهی است که در سایه تحقیق و پژوهش به وجود می‌آید؛ بنابراین در جوامع غربی کنفرانس‌ها برگزار گردید و مقالات پژوهشی و کتاب‌های بسیاری نگاشته شد، که ضرورت اخلاق فناوری اطلاعات و آگاهی و بصیرت اخلاقی مخاطبان فضای مجازی در رأس قرار گرفت. متأسفانه به دلیل تأخیر

در ورود اینترنت به ایران و فراگیر شدن تدریجی آن در سراسر کشور در حوزه اخلاق خلأ بزرگی احساس می‌گردد؛ زیرا حوزه پژوهش نتوانست پا به پای آن حرکت کند و به بیان دیگر شکل‌گیری فضای مجازی پیش از به وجود آمدن زیرساخت‌های پژوهشی آن صورت گرفت.

● در جوامع واقعی یک هنجار ممکن است ردیلت اخلاقی محسوب گردد و انسان‌ها مجبور هستند به تبعیت از یک زیست اخلاقی به اصولی پایبند باشند؛ ولی امکانات و رسوخ هرچه بیشتر فضای مجازی باعث شده که همان ردیلت تبدیل به فضیلت اخلاقی شود و زیست اخلاقی را دگرگون کند.

اخلاق و فناوری اطلاعات به صورت تخصصی، جزئی، عمیق و کاربردی شاخص‌ها را استخراج و تعمیم دهند. گام نخست، که از آن با نام مرحله پیشا تحقیق یاد می‌گردد، مربوط به موضوع‌شناسی این حوزه است؛ به دلیل به‌روزرودن فضای مجازی هرروز چالشی جدید و مسئله نوظهور پدید می‌آید که نیاز به ثبت و ضبط

بدون شک میدان اخلاق و مسائل اخلاقی اسلام و آموزه‌های دینی عرصه عریضی دارد، که بر تمام پژوهشگران و اهل قلم به اثبات رسیده است؛ بنابراین استخراج و سامان‌بندی و ارتباط آن با حوزه فناوری اطلاعات، یک فعالیت مضاعف از سوی محققان را می‌طلبد.

دارد.

از جمله برخی موضوعات قابل بحث که می‌توان به صورت کلی اشاره کرد، موارد زیر هستند:

- فیلترینگ؛
- حریم خصوصی؛
- اخلاق عضویت در شبکه‌های اجتماعی؛
- اخلاق مدیریت در کامنت‌گذاری؛
- اخلاق مدیریت یک کانال یا گروه مجازی؛
- تزامم اخلاقی در شبکه‌ها؛
- وظایف اخلاقی اعضای یک شبکه اجتماعی؛
- وظایف اخلاقی یک دبیر گروه مجازی؛
- نقش فضای مجازی در شکل‌دهی به یک هویت اخلاقی؛
- نقش فضای مجازی در به‌وجود آوردن یا به‌وجود نیارودن اخلاق جدید؛
- کارایی یا ناکارایی اخلاق سنتی در فضای مجازی؛

وجود مطالعات تخصصی، روشمند و منضبط درباره موضوعات مربوط به فضای مجازی و ارائه آن در قالب کتاب، مقاله و پایان‌نامه تا حدودی می‌تواند این خلأ را جبران و فعالیت‌های انجام گرفته پیشین را تکمیل کند و اتکای پژوهشگران را از ترجمه متون غربی که بیشتر ناهمگون با معارف

دینی اسلام است، کمتر نماید.

در ادامه خلأهای پژوهشی و راهکارهایی که می‌توان در این عرصه به کار بست، بیان می‌گردد تا علاقه‌مندان به تحقیق و پژوهش در حوزه اخلاق فناوری اطلاعات با ذهنی آگاه‌تر شروع به قلم‌فرسایی نمایند.

● راهکار فرار از جهل اخلاقی

الف) موضوع‌شناسی

ابتدا ذکر این نکته ضروری است، که تاکنون در کشور ایران پیشینیان گام‌های اولیه را برداشته‌اند و کتاب‌ها و مقاله‌هایی به نگارش درآورده‌اند؛ ولی یا به صورت جزئی پوشش‌دهنده موضوعات خاص این حوزه نبوده‌اند یا موضوعات بسیاری در این حیطه سبب شده آسیب‌شناسی‌های دقیقی صورت نگیرد و نتیجه آن مقاله‌های اجمالی و کلی بوده است.

از سوی دیگر پژوهشگران باید با آگاهی و بازنگری پژوهش‌های مربوط به حوزه

▪ نقش فضای مجازی در به وجود آوردن اصول و ضوابط اخلاقی جدید؛
 ▪ و ...

ب) تبیین اخلاقی موضوعات فضای مجازی در مرحله پیشا تحقیق نیاز است که به طلاب و دانشجویان و محققان چگونگی موضوع شناسی و استخراج آن‌ها آموزش داده شود، در ضمن آن توانایی تحلیل اخلاقی مهارتی است، که باید به صورت بین رشته‌ای صورت گیرد؛ به این معنا که با بهره‌گیری از متخصصان اخلاق و فضای مجازی، جامعه‌شناسان، روان‌شناسان و دیگر محققان در حوزه‌های مختلف، موضوعات در رشته‌های مرتبط استخراج و سپس توسط اخلاق‌پژوهان از منظر اخلاقی تبیین گردند. آموزه‌های دینی نیز بعضی اوقات در تزاخم با دیدگاه‌های مرتبط با اخلاق فضای مجازی هستند، که در جایگاه خود نیازمند پژوهش‌های تخصصی و عمیق‌اند؛ از جمله این موضوعات، می‌توان موارد ذیل را نام برد:

▪ تخصیص واژه نظام به فضای مجازی یا به اخلاق فناوری اطلاعات؛

▪ نگاه اخلاقی به پروفایل‌ها؛

▪ نکات اخلاقی در کامنت‌گذاری؛

▪ مراعات نکات اخلاقی در انتشار مطالب تولید محتوایی یا فوروارد کردن آن‌ها؛

▪ نگاه اخلاقی به محتوای فیلم‌های فضای مجازی؛

▪ دلالت‌های اخلاقی یک ویدئو برای مخاطب؛

▪ مراعات اخلاقی در ساخت ویدئو؛
 ▪ مراعات اخلاقی در اسپانسر پیکیج؛
 ▪ پیامدها و تبعات اخلاقی کلیپ‌ها؛
 ▪ تأثیر ویدئوها روی اخلاق جامعه خصوصاً نسل جوان؛
 ▪ راهکارهای ایمن کردن جامعه در مقابله با خطرات و مشکلات ناشی از چالش‌های مجازی؛
 ▪ شهرت در فضای مجازی؛
 ▪ مسخره کردن زنان در فضای مجازی؛
 ▪ و ...

آنچه در این جا حائز اهمیت است، جزئی‌کردن و شکستن موضوعات کلی است؛ یعنی این کار باعث پرهیز از درج‌ازدن در کلیات شده و تمام ابعاد و جوانب دور از چشم، که در فضای مجازی و اخلاق‌مداری چالش محسوب می‌گردد، آشکار و تبدیل به چندین مقاله پژوهشی می‌گردد.

ج) تدوین نظام اخلاق فناوری اطلاعات

نظام‌مندی موضوعات و مسائل در حوزه اخلاق فناوری اطلاعات خلأیی است، که متأسفانه هنوز برای رفع آن گامی برداشته نشده است و در واقع تدوین نظام اخلاق فناوری اطلاعات مبتنی بر آموزه‌های دینی ضرورتی است، که مزایای آن در نگاه کلان و منسجم خودنمایی خواهد کرد.

شناخت جایگاه جغرافیایی هر موضوع، ارتباط موضوعات با یکدیگر، تفاوت نگرش اسلامی با نگرش غیر اسلامی، نگرش دینی

و هندبوک‌ها روشن می‌گردد.

از سوی دیگر، محققان راحت‌تر می‌توانند قلم‌فرسایی خود را شروع کنند و مبهم‌بودن پیشینه موضوعات در عرصه اخلاق فضای مجازی و فناوری اطلاعات از بین خواهد رفت؛ چرا که لازمه انجام پژوهش‌های جدید در عرصه اخلاق فضای مجازی، که قابل عرضه به مجامع علمی و معتبر بین‌المللی باشد، تربیت نیروی متخصص در رشته‌های اخلاق پژوهش، اخلاق فناوری اطلاعات و اخلاق فناوری فضای مجازی است.

خوشبختانه زیرساخت‌های تربیت نیروی متبحر و آموزش‌های روشمند در ایران وجود دارد؛ ولی خلأ برنامه‌ریزی و ساماندهی مانع رشد و به‌ثمر نشستن آن شده است. امید است با توجه به امکانات انسانی و مادی و معنوی، که کشور ایران در عرصه پژوهش و اخلاق پژوهی دارد، شاهد رشد حوزه اخلاق فناوری اطلاعات و روش‌های اخلاقی مربوط به فضای مجازی باشیم؛ به طوری که در عرصه جهانی توانایی ارائه پشتیبانی و دفاع از عملکرد خود را داشته باشد و به نوعی به صادرات علم کمک کند.

پی‌نوشت:

* پژوهشگر اخلاق و فلسفه.

و غیر دینی و... از محاسن طراحی و تدوین نظام اخلاقی فناوری اطلاعات می‌باشد، که در این راستا مبادی، اهداف و مبانی مشخص خواهد بود و در یک منظومه مشخص، ارتباطشان با یکدیگر به صورت پازل‌گونه مشخص شده و مکمل یکدیگر خواهند بود.

بدون شک میدان اخلاق و مسائل اخلاقی اسلام و آموزه‌های دینی عرصه عریضی دارد، که بر تمام پژوهشگران و اهل قلم به اثبات رسیده است؛ بنابراین استخراج و سامان‌بندی و ارتباط آن با حوزه فناوری اطلاعات، یک فعالیت مضاعف از سوی محققان را می‌طلبد.

د) انتشار یافته‌ها

پس از طراحی و تدوین نظام جامع اخلاق فناوری اطلاعات، می‌توان یافته‌ها را در همین بستر فضای مجازی ترجمه کرد و انتشار داد. فرصت تبادل علمی و تغییر نگرش منفی نسبت به اسلام و اهل بیت (علیهم‌السلام) در سطح جهانی در گرو آگاهی اخلاقی افراد میسر خواهد شد؛ بنابراین یک‌طرفه‌بودن برخی فعالیت‌های بی‌محتوای اینترنتی یا اینستاگرامی با حجم وسیعی از فالوورهای متعدد در عرصه بین‌الملل می‌تواند شکسته شود و از سوی محققان مسلمان ایرانی، محتوایی ارزشمند تولید و مبادله گردد؛ یعنی ضرورت تدوین نظام موضوعات و مسائل فضای مجازی، تألیف کتاب‌شناسی‌ها و مآخذشناسی‌های جامع این حوزه، تدوین و تألیف درس‌نامه‌ها، تکست‌بوک‌ها